

تبیین الگوی کالبدی مسکن معاصر مبتنی بر معماری زمینه‌گرا در شهر کاشان مطالعه موردی: خانه‌های تاریخی منتخب دوره قاجار

سید امیررضا نظام دوست^۱، حسین کلانتری خلیل آباد^{۲*} (نویسنده مسئول)، علی یاران^۳

^۱ کارشناس ارشد معماری، دانشگاه علم و فرهنگ تهران
^۲ استاد گروه برنامه ریزی شهری پژوهشگاه علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی
^۳ استاد وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۸/۱۲ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۲۷

چکیده

در دوره‌های گذشته معماری و شهرسازی ایران، همواره از یک روند مشخص پیروی نموده که با دوره قبل و بعد از خود رابطه‌ای متعادل، منطقی، مستحکم و در عین حال رو به جلو برقرار می‌کرده اما این روند در دوره معاصر معماری و شهرسازی ما تداوم نیافته و دچار آشفتگی، اغتشاش و نا به سامانی شده است. به گونه‌ای که خانه‌های شکل گرفته در این دوران، پاسخگوی بسیاری از نیازهای کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و شیوه زندگی مردم این سرزمین نیست. از این رو نوشتار حاضر، با هدف تعیین مولفه‌ها و ریز مولفه‌های بعد کالبدی زمینه‌گرایی و آرایه پیشنهادات و راهکارهایی در راستای تبیین الگوی کالبدی مسکن در شهر کاشان بر پایه مولفه‌های مذکور و نتایج ارزیابی نمونه‌های موردی به نگارش درآمده است. این پژوهش از نوع کیفی و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی است. در ابتدا با استناد به منابع مطالعاتی به بسط مفهوم زمینه‌گرایی پرداخته شده و با اقتباس از منابع پژوهش و تحلیل آرا صاحب نظران، مولفه‌ها و ریز مولفه‌های بعد کالبدی زمینه‌گرایی تدوین شده است. سپس نمونه‌های موردی منتخب در شهر کاشان، بر اساس مولفه‌های به دست آمده و با استفاده از ابزار مشاهده، مطالعات کتابخانه‌ای و عکاسی ارزیابی شد که نتایج آن به تفکیک هر نمونه ارائه گردیده است. نتایج کسب شده از مطالعات در حوزه زمینه‌گرایی به همراه مقایسه تطبیقی نتایج ارزیابی نمونه‌ها مورد بررسی و واکاوی قرار گرفت. نهایتاً راهکارها و پیشنهادات ذیل شاخصه‌های کلی موقعیت بنا، مقیاس و اندازه، شکل و فرم، مصالح و جزییات و ساماندهی عناصر و اجزای کالبدی ارائه گردیده است. در پایان توجه به رویکرد زمینه‌گرایی به ویژه بعد کالبدی آن و به کارگیری عملی راهکارهای پیشنهادی آرایه شده می‌تواند در برقراری این پیوستگی از دست رفته و اعتلای معماری مسکونی کاشان نقشی محوری ایفا کند.

واژگان کلیدی: زمینه‌گرایی، مسکن، الگوی کالبدی، کاشان.

مقدمه

در گذشته، هر یک از سبک‌های تاریخی معماری، با این وجود که در زمان پیدایش خود جدید بوده اما در هماهنگی کامل با بستر و زمینه خود قرار داشته در واقع معماران سنتی ما، رنج ارتباط دادن میان بناهای دوره خود با دوره‌های پیشین را به جان می‌کشیدند تا به لحاظ بصری، سیمایی منسجم و همگون به چهره شهر بخشند.

اما در دوره مدرن، تاکید فراوان بر تمایز و خاص بودن و از طرفی نفی گذشته باعث از بین رفتن پیوستگی بصری محیط کالبدی شده است. در مکتب معماری مدرن و برای مدرنیست‌ها به چالش خواندن زمینه موجود و نفسی آن، معیار موفقیت طرح بوده است؛ در نتیجه اغلب ساخت و سازها به عنوان مسکن بدون همخوانی و در نظر گرفتن مولفه‌های کالبدی، ارزش‌های فرهنگی و بومی ساکنان ساخته شده است. در این میان کاشان از جمله شهرهای کهن ایران به علت پیشینه غنی تاریخی خود دارای بافت شهری و معماری ارزشمندی است که متأسفانه همسو با کلیت معماری معاصر کشورمان با مشکلات عدیده‌ای روبه روست. امروزه با نگاهی به شهر کاشان می‌توان گسست فرهنگی، تزییق مولفه‌های غیر بومی و نا آشنا با حافظه بصری مردم به پیکره آن و عدم توجه به زمینه به ویژه در بافت تاریخی را مشاهده کرد. پژوهش حاضر در راستای نیل به اهداف تدوین شده، به این پرسش‌ها که مولفه‌ها و ریز مولفه‌های موثر در تبیین زمینه گرای کالبدی کدام است؟ و خانه‌های تاریخی دوره قاجار از چه الگوهای کالبدی پیروی می‌کردند؟ پاسخ می‌دهد و در نهایت سعی دارد با ارائه راهکارهای طراحی به چارچوبی برسد که بر مبنای آن مساکنی که طراحی می‌گردد با زمینه خود ارتباط کالبدی مناسب و همگونی برقرار کنند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی با راهبرد توصیف و تحلیل محتواسست. در ابتدا و در راستای جمع‌آوری اطلاعات با استناد به مطالعات کتابخانه‌ای به بسط مفهوم زمینه گرای پرداخته شده و سپس در راستای پاسخگویی به پرسش اول پژوهش با بهره گیری از نظرات صاحب‌نظران در رویکرد زمینه گرای، مولفه‌ها و ریز مولفه‌های زمینه گرای کالبدی تدوین شد. در گام بعد و در راستای پاسخ به پرسش دوم پژوهش، تعدادی خانه از میان خانه‌های تاریخی کاشان در دوره قاجار به عنوان نمونه موردی تعیین گردید. در ادامه بر مبنای مولفه‌ها و ریز مولفه‌های مذکور، هر یک از نمونه‌های موردی در قالب یک جدول جداگانه مورد بررسی و ارزیابی کالبدی قرار گرفتند. در نهایت و در راستای هدف اصلی پژوهش راهکارهای پیشنهادی از مقایسه تطبیقی نتایج ارزیابی کالبدی نمونه‌های موردی به دست آمد که می‌تواند پایه‌ای جهت طراحی مسکن معاصر کاشان مبتنی بر زمینه باشد.

مروری بر ادبیات پژوهش

در بخش مروری بر ادبیات پژوهش، مبحث زمینه گرای به ویژه بعد کالبدی آن بررسی شده است.

زمینه و زمینه گرای

معماران شیوه بین الملل، زمینه را نادیده می‌گرفتند و معتقد بودند که معماری مدرن می‌تواند همه جا شکل بگیرد و رشد کند. اما معماری پست مدرن تاریخی تلاش کرد همه چیز را در تاریخ ببیند و بعدها جریان‌های پسامدرن توانستند زمینه را به عنوان مرجعی غنی و مولفی بنیادی برای شکل‌گیری معماری برشمرند که منجر به شکل‌گیری گرایش‌ها و شیوه‌های واکنش مستقیم به زمینه و بستر چون زمینه گرای شد (اکبری و دیگران، ۱۳۹۶: ۶).

در واقع زمینه گرای مبتنی بر این است که یک پدیده به صورت مجزا و مجرد از پیرامون خود قابل تصور نیست و پدیده‌ها تنها در انحصار نیروها، جوهره و ویژگی‌های درونی خود نمی‌باشند بلکه به محیط و مجموعه پیرامون خود وابسته‌اند. هر پدیده در محیط پیرامون خود تاثیر می‌گذارد و از آن نیز تاثیر می‌گیرد و در تعامل با یکدیگر هستند. در واقع کل هستی به هم پیوسته است و هر جزئی موثر در کل است و هر تغییر در جزء، در کل هستی تاثیر حتمی از خود به جا خواهد گذاشت (بهمنی و دیگران، ۱۳۹۵: ۵۶). زمینه گرایان معتقدند که اجزای شهر زیر پوشش نیروها یا ویژگی‌های درونی خود نمی‌باشد بلکه به محیط و مجموعه پیرامون آن وابسته‌اند (احمدی و دیگران، ۱۳۹۶: ۱۸۲). این دیدگاه به ویژگی‌های خاص مکان و کاربست آن‌ها در طراحی توجه دارد. در سال‌های اولیه پیدایش این نظریه تنها به ابعاد فرمی توجه می‌شد، اما در سال‌های بعد ابعاد انسانی و اجتماعی - فرهنگی نیز مورد توجه قرار گرفت (اکبری و دیگران، ۱۳۹۶: ۷). بنابراین طراح و معمار باید پیام زمینه و بستر طرح را درک کند و پس از آن با توجه به شرایط موجود طراحی کند. به گونه‌ای که آندو می‌گوید: معماری کشف بنایی است که سایت آن را طلب می‌کند. در نظر او معماری و زمینه در تعاملی دوجانبه هستند (بهمنی و دیگران، ۱۳۹۵: ۵۷).

استیون هال معتقد است که معماری مسئولیت توجه ویژه و موشکافانه روی زمینه را دارد. زیرا زمینه می‌تواند مجموعه‌ای از پیشنهادات مناسب را به عنوان مفاهیمی برای طراحی معماری فراهم می‌آورد. زمینه برای وی تنها بستر ساختمانی نیست، بلکه مفاهیم طراحی را نیز در بر می‌گیرد. به سخن دیگر، از نظر هال، زمینه یک منبع اساسی برای طراحی است. او بر این باور است که «همیشه با یک زمینه و موقعیت جدید رو به رو هستیم و باید طبق شرایط موجود فرآیند طراحی را انجام دهیم» (بابایی و خاک زند، ۱۳۹۷: ۱۷۴). توجه به بستر معماری و داده‌های طرح از ابزار مولد اولیه معماران در فرآیند طراحی هستند. و رویکرد اصلی طراحی را تعریف می‌کنند. این رویکرد به تجلی گسترده‌گزینه‌های طراحی منجر شده است و در نهایت ارزیابی موفق تر از راه حل‌ها و طراحی‌های کامل تری را به دنبال دارد (مهدوی نژاد و دیگران، ۱۳۹۰: ۲۱). از نگاه الکساندر،

در یک کل منسجم باشند. یعنی یک کولاز شهر که قطب‌های مخالفی چون روابط فضایی گذشته و آینده را دربرگیرد. به اعتقاد صاحب‌نظران کولاز شهر، در شهر سنتی بناها زمینه هستند و فضاها، اشکال متصل به هم و الگوی در هم بافت‌های از تناوب فضایی را نمایان می‌سازند (هاشم پور و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۱۰).

مولفه‌ها و ریز مولفه‌های موثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی

در ادامه با استناد به آرا صاحب‌نظران و منابع پژوهش، مولفه‌های و ریز مولفه‌های موثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی، در جدول شماره ۱ تدوین شده است.

جدول شماره ۱: مولفه‌ها و ریز مولفه‌های موثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی

ریز مولفه‌های کالبدی	مولفه‌های کالبدی
<ul style="list-style-type: none"> جهت‌گیری بنا دید و چشم‌انداز درصد توده و فضا الگوی توده‌گذاری 	<ul style="list-style-type: none"> موقعیت بنا
<ul style="list-style-type: none"> تناسبات نما ارتفاع کف تا سقف تناسبات حیاط ابعاد فضاها تناسبات در و پنجره ارتفاع قرنیزها 	<ul style="list-style-type: none"> مقیاس و اندازه
<ul style="list-style-type: none"> فرم در و پنجره فرم ایوان فرم حیاط مرکزی شکل بام‌ها نورگیری هندسه خط زمین نمادهای آشنای فرهنگی 	<ul style="list-style-type: none"> شکل و فرم
<ul style="list-style-type: none"> نوع مصالح نقوش و آرایه‌ها رنگ مصالح محل قرارگیری آرایه‌ها ترکیب بندی مصالح 	<ul style="list-style-type: none"> مصالح و جزئیات
<ul style="list-style-type: none"> سلسله مراتب فضایی عرصه بندی فضاها جبهه قرارگیری فضاها 	<ul style="list-style-type: none"> سازماندهی اجزا و عناصر کالبدی

ماخذ: نگارندگان با اقتباس از منابع پژوهش

ساخت خانه‌های تاریخی کاشان

بافت تاریخی شهر کاشان که همانند شهرهای یزد و نایین و... در منطقه‌ای گرم و خشک قرار دارد شامل چندین محله‌ی قدیمی می‌شود که علیرغم صدمات وارده به بافت این محلات به دلیل خیابان‌کشی‌ها و معابر جدیدالاحداث، هنوز بخش‌های قابل توجهی از آن دست نخورده باقی مانده است و دهها خانه قدیمی با معماری ناب در آن وجود دارد. در این شهر تاکنون بیش از یکصد و پنجاه خانه قدیمی شناسایی شده که ارزش تاریخی (هنری) و معماری دارند. بخش اعظم این خانه‌ها بناهایی هستند که در دوره قاجار ساخته شده و خانواده‌های شهری از آن‌ها برای سکونت استفاده کرده‌اند. تقریباً همه خانه‌های قدیمی و ارزشمندی که عمدتاً در بافت‌های قدیمی شهرهای مناطق گرم و خشک قرار دارند دارای حیاط مرکزی هستند که فضاها متعدد و متفاوتی با نظم و انضباط بر گرداگرد آن نشسته‌اند (فرخ یار، ۱۳۹۰: ۷۳-۷۴). فضا در این خانه‌ها برای احتیاجات توأمان طبیعی و فرهنگی ساکنان شکل می‌گرفت و بدین سبب این خانه‌ها را از طرفی می‌توان انعکاس

هدف‌نهایی طراحی رسیدن به فرمی است که درست بودن آن در سازگاری با زمینه برقرار می‌شود. به عبارتی کار طراحی را تلاش برای رسیدن به سازگاری میان فرم و زمینه می‌داند (بابایی و خاک زنده، ۱۳۹۷: ۱۷۴). با این حال زمینه‌گرایی ایجاد ارزش‌های جدید (تحول) را نفی نمی‌کند اما به صراحت تداوم ارزش‌های کالبدی و غیر کالبدی مکان یا زمینه موجود را خواستار است. به طور کلی رویکرد زمینه‌گرایی در ک ارزش‌های زمینه و تداوم آن‌ها در آینده است (میرمقتدایی، ۱۳۸۳: ۳۵).

نمودار شماره ۱: ابعاد زمینه‌گرایی؛ ماخذ: نگارندگان

زمینه‌گرایی کالبدی

شکل یا فرم شهر وسیع‌ترین مفهوم وابسته به شهر است که شامل کلیه عناصر محیطی است که انسان به طور بالقوه می‌تواند در ارتباط با آن قرار گیرد. شکل شهر در حقیقت ظرفی است که امکان می‌دهد فعالیت‌های شهری در آن به وقوع بپیوندد (خستو و حبیب، ۱۳۹۵: ۳۵). در زمینه‌گرایی کالبدی طراح نه تنها خود شی بلکه رابطه متقابل آن را با سایر اشیای موجود در زمینه ملحوظ می‌دارد، زیرا معتقد است که شکل بناها بر اشکال مجاور و نزدیک آن تأثیر می‌گذارد (تولایی، ۱۳۸۰: ۴۱).

گرایش شهرسازان به ساخت و ساز در «مجموعه موجود» به معنی در هم بافتن نو و کهنه به نحوی است که بتواند یک زنده و مطلوب ایجاد کند. توجه به زمینه‌گرایی کالبدی به عنوان رویکردی مبتنی بر ارتباط پدیده‌ها با محیط و مجموعه پیرامون خود، می‌تواند منجر به خوانایی فضا شده و موجبات حس مکان را فراهم آورد. معماری زمینه‌گرا محیط مطلوبی خلق می‌نماید که از مقیاس تک ساختمان فراتر رفته و نقش تعیین‌کننده‌ای در فضای شهری ایفا می‌نماید (احمدی و دیگران، ۱۳۹۶). از مهم‌ترین نظریات زمینه‌گرایی کالبدی ایده کولاز شهر است که اولین بار توسط کالین رو و فرد کوتر که از پیشگامان زمینه‌گرایی است مطرح گردید. این ایده پاسخی بود به طرز تفکر نوگرایی که در آن بناهای شهر را به مثابه اشیای معماری می‌پنداشتند و آن‌ها را به تنهایی و با نماهای از هم متمایز و جدای از زمینه طراحی می‌کردند. به نظر آن‌ها طراحی شهری بیشتر به کولاز می‌ماند تا ترسیم، لذا شهرسازان را تشویق می‌کنند که از همه عوامل در دسترس از جمله بافت (context) شهری موجود بهره‌گیرند. و در پی در هم بافتن عناصر شهر

دهنده روح و ذوق مردم و معماران به حساب آورد و از طرف دیگر به عنوان یک دستاورد جهانی؛ معماری این خانه‌ها یکی از دقیق‌ترین پاسخ‌های فضایی را برای رابطه‌ی انسان با روز و شب، بهار و تابستان،

پاییز و زمستان، آفتاب و مهتاب، سرما و گرما، درخت و آب و همچنین برای عروسی، عزا و معاشرت و برگزاری آیین‌های مذهبی و عیاد باستانی داده است (فرخ یار، ۱۳۹۰: ۲۰).

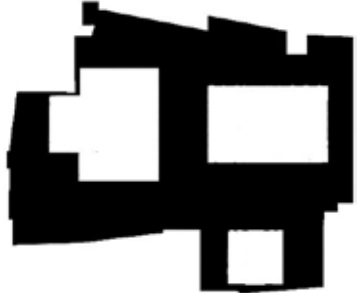

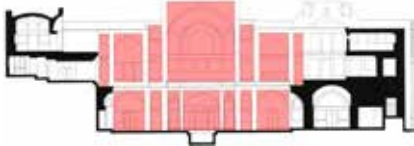

معرفی و ارزیابی نمونه‌های موردی

جدول شماره ۲: معرفی نمونه‌های موردی

نام بنا	معرفی بنا	پلان‌های معماری	تصاویر بنا
خانه عباسیان	خانه عباسیان در محله سلطان امیر احمد و با فاصله کمی از خیابان علوی قرار دارد. بانی اصلی آن حاج محمد ابراهیم تاجر کاشی، در حوالی سال ۱۲۴۵ هجری قمری اقدام به ساخت آن کرده است. این مجموعه دارای پنج حیاط است که هر کدام از حیاط‌ها صرف نظر از اشتراکات، دارای معماری منحصر به فرد و متمایز می‌باشد. بعد از فوت مرحوم کاشی، حیاط‌های این خانه در ارث قرار می‌گیرند و به مرور زمان حیاط‌ها از هم جدا و به صورت خانه‌های مستقل، از هم تفکیک شده‌اند.		
خانه طباطبایی	خانه طباطبایی‌ها در محله سلطان امیر احمد و در مجاورت بقعه امامزاده سلطان امیر احمد قرار گرفته است. دارای دو بخش اندرونی و بیرونی است. بانی این خانه سید جعفر طباطبایی از تجار معروف فرش بوده که در سال‌های ۱۲۵۰ تا ۱۲۵۵ شروع به ساخت آن کرده است. بعضی از کارشناسان قدمت آن را بیش از این می‌دانند. بر خلاف سایر خانه‌های کاشان که معمولاً حیاط اندرونی وسیع‌تر از حیاط بیرونی بوده، در این بنا حیاط وسیع‌تر و بزرگتر به بیرونی اختصاص داده شده است. بنابراین مهم‌ترین بخش خانه قسمت بیرونی آن است که در هر طرف حیاط، فضاهایی ساخته شده و در هر جبهه یک فضای اصلی در میانه نشسته و فضاهای دیگر در نما به مانند حامیان این عنصر میانی به نظر می‌رسد.		
خانه آل ناسین	در خیابان امام خمینی کوچه کریم زاده واقع شده است. با آن که بنا در زمینی نامنظم قرار گرفته، از نظم و هندسه کامل برخوردار است. فضای خانه متشکل از یک بخش اصلی، شامل حوضخانه و تالارها و اتاق‌های پیرامون آن در جبهه شمال شرقی، و دو بخش قرینه یکدیگر در دو جبهه شمال غربی و جنوب شرقی است. در جبهه جنوب غربی تنها یک دیوار طاق‌نما سازی شده است. ارتفاع فضاهای جبهه شمال شرقی خانه بیشتر از سایر بخش‌ها و معادل دو طبقه است. ورودی اصلی خانه در جبهه شمال شرقی بنا واقع شده است که جلو خان وسیعی مقابل خود دارد و معبر ورودی از آن می‌گذرد.		
خانه بروجرودی	خانه بروجرودی‌ها در خیابان علوی و در محله تاریخی سلطان امیر احمد قرار دارد. قدمت خانه به سال‌های ۱۲۸۰ تا ۱۲۹۲ باز می‌گردد. ساخت این مجموعه حدود ۱۸ سال به درازا کشیده و در آن بیش از ۱۵۰ بنا و هنرمند کار کرده‌اند. معمار این خانه استاد علی مریم بوده که در ایجاد دو بنای تاریخی دیگر کاشان یعنی خانه طباطبایی‌ها و تیمچه امین الدوله نقش داشته است. این خانه مشتمل بر یک حیاط بیرونی و دو حیاط اندرونی است که مجموعه بیرونی با مساحت نزدیک به ۲۰۰۰ متر مهم‌ترین و مفصل‌ترین بخش این خانه است.		

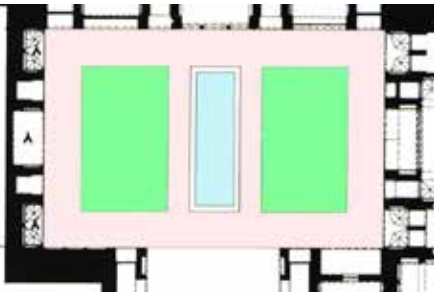
ماخذ: نگارندگان با استناد به منابع پژوهش

جدول شماره ۳: ارزیابی کالبدی خانه عباسیان

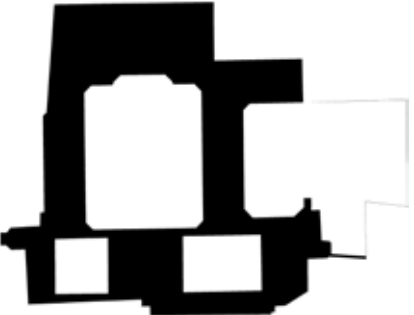
شمال شرقی - جنوب غربی		جهت گیری بنا		موقعیت بنا
یک ورودی در شمال شرق و یک ورودی در جنوب		ورودی	جبهه قرار گیری فضاها	
جبهه شمال غربی بنا		ایوان		
یک تالار در جنوب شرق	طبقه گودال باغچه	تالار		
یک تالار در شمال غربی				
یک تالار در جنوب غربی	طبقه اول	اتاق		
یک تالار در شمال شرق				
یک اتاق سه دری	جبهه شمال شرقی بنا			
دو سه دری و یک پنج دری	جبهه جنوب شرقی بنا			
یک اتاق پنج دری	جبهه جنوب غربی بنا			
		الگوی توده گذاری		
به حیاط مرکزی		دید و چشم انداز		
		نمای شمال شرقی	تقسیمات نما	
		نمای جنوب شرقی		
		نمای شمال غربی		
		نمای جنوب غربی		

۲۱ × ۱۴		ابعاد	تناسبات حیاط مرکزی	
۲۹۴ متر		مساحت		
۲,۱۵ × ۰,۹۴	هر لنگه پنجره پنج دری	ابعاد پنجره	تناسبات در و پنجره	
۱,۹۶ × ۰,۸۶	هر لنگه پنجره سه دری			
۲,۱ × ۱,۲	درب ورودی اصلی	ابعاد درب		
۱,۹۸ × ۱,۱	درب ورودی سه دری			
۱,۸۸ × ۱,۱	درب ورودی پنج دری			
۷ متر	بزرگ	هشتی		ارتفاع کف تا سقف
۳,۸ متر	کوچک			
۲,۴ متر	دو دری شمال شرقی	اتاق		
۲,۶ متر	سه دری شمال شرقی			
۶ متر	پنج دری جنوب غربی			
۵ متر	سه دری جنوب شرقی			
۶ متر	پنج دری جنوب شرقی			
۷,۸ متر			ایوان	
۱۱ متر	تالار سرپوشیده	تالار		
۴,۷ متر	تالار شمال غربی			
۵ متر	تالار جنوب غربی			
۴,۷۵ متر	تالار جنوب شرقی			
۲,۳ × ۲,۲	ابعاد	کوچک	هشتی	
۵,۰۶	مساحت			
۵,۷ × ۴,۶	ابعاد	بزرگ		
۲۶,۲۲	مساحت			
۵,۱۵ × ۲,۵	ابعاد	دو دری	ابعاد فضاها	
۱۲,۸۷	مساحت			
۵,۳۷ × ۳	ابعاد	سه دری شمال شرقی		
۱۶,۱۱	مساحت			
۴ × ۳,۸	ابعاد	پنج دری جنوب غربی		
۱۵,۲	مساحت			
۴,۸ × ۳	ابعاد	سه دری جنوب شرقی		
۱۴,۴	مساحت			
۷,۲ × ۶,۹	ابعاد	پنج دری جنوب شرقی		
۴۹,۶۸	مساحت			
۶,۷۲ × ۶,۶۲	ابعاد	تالار سرپوشیده		تالار
۴۴,۴۸	مساحت			
۸ × ۶,۶	ابعاد	تالار شمال غربی		
۵۲,۸	مساحت			
۶,۲ × ۵	ابعاد	تالار جنوب غربی		
۳۱	مساحت			
۱۰ × ۷	ابعاد	تالار جنوب شرقی		
۷۰	مساحت			
۷ × ۴,۹	ابعاد	ایوان		
۳۴,۳	مساحت			
۶۵ سانتی متر		ارتفاع قرنیز		
۴,۷ متر		ارتفاع سطح زمین تا حیاط مرکزی		

مقیاس و اندازه

	فرم و حالت پنجره		فرم و شکل
به صورت تخت و گنبدی	خط آسمان		
مستطیلی	فرم ایوان		
	فرم حیاط مرکزی		
مقارن	نما	هندسه	مصالح و جزئیات
نامقارن	پلان		
گچ-خشت-کاهگل-شیشه رنگی-چوب	نوع مصالح		
کرم-سفید-قهوه ای-رنگ‌های متفاوت شیشه رنگی	رنگ مصالح		
پر تزیینات در اکثر سطوح و فضاها	محل قرارگیری آرایه‌ها		

جدول شماره ۳: ارزیابی کابردی خانه طباطبایی

جنوب شرقی - شمال غربی		جهت گیری بنا		موقعیت بنا
جبهه جنوب شرقی بنا		ورودی	جبهه قرارگیری فضاها	
جبهه جنوب شرقی بنا		ایوان		
در جبهه جنوب شرقی، شمال شرقی و جنوب غربی		تالار		
چهار اتاق سه دری	جبهه شمال شرقی	اتاق		
یک اتاق پنج دری	جبهه شمال غربی			
چهار اتاق سه دری	جبهه جنوب شرقی			
چهار اتاق سه دری	جبهه جنوب غربی	مطبخ		
جبهه جنوب غربی بنا		الگوی توده گذاری		
		دید و چشم انداز		
به حیاط مرکزی				

	نمای شمال غربی	تقسیمات نما	
	نمای جنوب شرقی		
	نمای شمال شرقی و جنوب غربی		
۴۰ × ۳۰		ابعاد	تناسبات حیاط مرکزی
۱۲۰۰ متر مربع		مساحت	
۲,۴ × ۱		تناسبات پنجره	
پنجره سه دری		هشتی	
۵,۲ متر		اتاق	
۳ متر	سه دری جبهه جنوب شرقی	ارتفاع کف تا سقف	
۳ متر	سه دری جبهه جنوب شرقی		
۲,۷ متر	سه دری جبهه جنوب غربی		
۲,۷ متر	سه دری جبهه شمال شرقی		
۷ متر		ایوان	
۵ متر	تالار زمستان نشین	تالار	
۷ متر	تالار تابستان نشین		
۸,۴ متر	تالار جبهه جنوب شرقی		
۳,۸ × ۳,۶		ابعاد	
۱۳,۶۸		مساحت	
۹,۵ × ۹		ابعاد	
۸۵,۵		مساحت	
۵,۵ × ۳,۵		ابعاد	
۱۹,۲۵		مساحت	
۳,۵ × ۲,۳		ابعاد	
۸,۰۵		مساحت	
۴ × ۳,۱۵		ابعاد	
۱۲,۶		مساحت	
۶ × ۳,۵		ابعاد	
۲۱		مساحت	
۱۰ × ۹,۳		ابعاد	
۹۳		مساحت	
۷,۷ × ۶,۷		ابعاد	
۵۱,۵۹		مساحت	
۸ × ۷,۷		ابعاد	
۶۱,۶		مساحت	
۹ × ۵,۲		ابعاد	
۴۶,۸		مساحت	
در سه ارتفاع ۹۰ سانت، ۱,۳ و ۱,۶ متر		ارتفاع قرنیز	
حدود ۶ متر		ارتفاع سطح زمین تا حیاط مرکزی	

مقیاس و اندازه

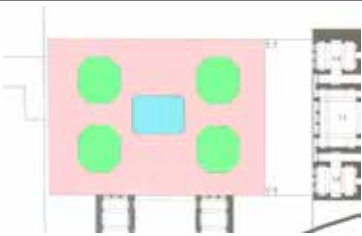
ابعاد فضاها

		فرم و حالت درب و پنجره		فرم و شکل
به صورت تخت و منحنی		خط آسمان		
مستطیلی		فرم ایوان		
		فرم حیاط مرکزی		
مقتارن		نما		
نامقتارن		پلان		هندس
آجر- گچ- چوب- کاهگل- خشت		نوع مصالح		مصالح و جزئیات
قهوه‌ای تیره- سفید- کرم		رنگ مصالح		
تزئینات بسیار در اکثر سطوح و فضاها		محل قرارگیری آرایه‌ها		

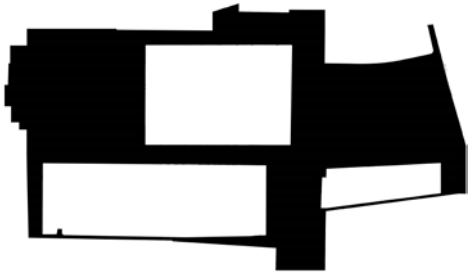
جدول شماره ۵: ارزیابی کالبدی خانه آل یاسین

شمال شرقی - جنوب غربی		جهت گیری بنا		موقعیت بنا
جبهه شمال شرقی بنا		ورودی		
جبهه جنوب شرقی بنا		ایوان		
جبهه شمال شرقی بنا		تالار		
چهار اتاق سه دری	جبهه شمال شرقی	اتاق		
سه اتاق سه دری و یک اتاق پنج دری	جبهه شمال غربی			
سه اتاق سه دری	جبهه جنوب شرقی			
		الگوی توده گذاری		
به حیاط مرکزی		دید و چشم انداز		

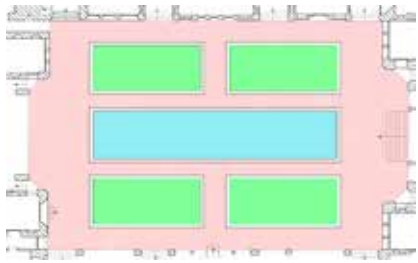
	نمای شمال غربی	تقسیمات نما	مقیاس و اندازه	
	نمای جنوب شرقی			
	نمای شمال شرقی			
	نمای جنوب غربی			
۲۵ × ۱۸		ابعاد		تناسبات حیاط مرکزی
۴۵۰ متر مربع		مساحت		
۲ × ۱	هر لنگه پنجره سه دری	ابعاد پنجره		تناسبات در و پنجره
۲ × ۱	در ورودی پنج دری	ابعاد درب		
۳ متر		هشتی		ارتفاع کف تا سقف
۵٫۵ متر	پنج دری	اتاق		
۲٫۵ متر	سه دری جنب تالار			
۳٫۵ متر	سه دری جبهه شمال و جنوب شرقی			
۶ متر		ایوان		
۸٫۷ متر		تالار		
۳ × ۲٫۵	ابعاد	هشتی		ابعاد فضاها
۷٫۵	مساحت			
۸٫۵ × ۳٫۸	ابعاد	سه دری جنوب شرقی		ابعاد فضاها
۳۲٫۳	مساحت			
۵ × ۳٫۵	ابعاد	سه دری جنوب شرقی		
۱۷٫۵	مساحت			
۴٫۷ × ۲٫۸	ابعاد	سه دری جنب ایوان		
۱۳٫۱۶	مساحت			
۴٫۱ × ۲٫۷	ابعاد	سه دری جنب حوضخانه		
۱۱٫۰۷	مساحت			
۷٫۳ × ۶٫۶	ابعاد	اتاق پنج دری		
۴۸٫۱۸	مساحت			
۸ × ۶	ابعاد	تالار		
۴۸	مساحت			
۶٫۶ × ۴٫۸	ابعاد	ایوان		
۳۱٫۶۸	مساحت			
۰٫۹۲ سانتیمتر		ارتفاع ازاره		
۳٫۵ متر		ارتفاع سطح زمین تا حیاط مرکزی		

خط آسمان	به صورت تخت و گنبدی	فرم و شکل
فرم ایوان	مستطیلی	
فرم و حالت پنجره		
فرم حیاط مرکزی		
هندسه	نما	مصالح و جزئیات
	پلان	
	مقارن نامقارن	
نوع مصالح	کاهگل - گچ - خشت - آجر راسته و خطایی - باز شو چوبی - کاشی	
رنگ مصالح	سرخ کبود - قهوه‌ای روشن - سفید - کرم - آبی فیروزه ای	
محل قرارگیری آرایه‌ها	بالای سه دری و پنج دری - سطح نمای اصلی بنا	

جدول شماره ۶: ارزیابی کابردی خانه بروجردی

جهت‌گیری بنا	شمال شرقی - جنوب غربی	موقعیت بنا	
ورودی	یک ورودی در شمال شرق و یک ورودی در غرب		
ایوان	جبهه جنوب غرب بنا		
تالار	یک تالار در جنوب غرب و یک تالار در شمال شرق		
اتاق	جبهه شمال شرق بنا		دو اتاق سه دری
	جبهه جنوب غرب بنا		چهار اتاق سه دری
	جبهه شمال غرب بنا		یک اتاق سه دری
	جبهه جنوب شرق بنا	دو سه دری و یک پنج دری	
الگوی توده‌گذاری			
دید و چشم‌انداز	به حیاط مرکزی		

	نمای شمال شرقی	تقسیمات نما	
	نمای جنوب غربی		
	نمای جنوب شرقی و شمال غربی		
۳۰ × ۱۸		ابعاد	تناسبات حیاط مرکزی
۵۴۰ متر مربع		مساحت	
۲,۶ × ۱,۴	سه لنگه	ابعاد پنجره	تناسبات در و پنجره
۱ × ۲,۵	ورودی اتاق	ابعاد درب	
۶ متر	ورودی شمال شرق	هشتی	ارتفاع کف تا سقف
۴,۲ متر	ورودی غربی		
۳,۵ متر	اتاق پنج دری	اتاق	
۳ متر	سه دری جنب ایوان		
۳ متر	سه دری جنب تالار		
۳,۵ متر	سه دری جنوب شرق	ایوان	
۳,۸ متر	سه دری جنب مهتابی		
۶,۶ متر		تالار	
۱۸,۵ متر	تابستان نشین	تالار	
۶ متر	زمستان نشین		
۴,۱ × ۴,۷	ابعاد	هشتی اصلی	ابعاد فضاها
۱۹,۲۷	مساحت		
۴,۸ × ۳,۹	ابعاد	هشتی غربی	
۱۸,۷۲	مساحت		
۶,۸ × ۲,۸	ابعاد	پنج دری	
۱۹,۰۴	مساحت		
۵,۲ × ۳,۳	ابعاد	سه دری جنب ایوان	
۱۷,۱۶	مساحت		
۸,۹ × ۳,۸	ابعاد	سه دری جنب تالار	
۳۳,۸۲	مساحت		
۶,۸ × ۲,۸	ابعاد	سه دری جنوب شرق	
۱۹,۰۴	مساحت		
۴,۶۵ × ۳,۱۵	ابعاد	سه دری جنب مهتابی	
۱۴,۶۴	مساحت		
۱۲,۸ × ۸,۳	ابعاد	تابستان نشین	
۱۰۶,۲۴	مساحت		
۷ × ۶	ابعاد	زمستان نشین	
۴۲ متر مربع	مساحت		
۸,۳ × ۴,۳	ابعاد	ایوان	
۳۵,۶۹	مساحت		
۱,۴ و ۱,۵ متر		ارتفاع ازاره	
۳,۵ متر		ارتفاع سطح زمین تا حیاط مرکزی	

	فرم و حالت پنجره		فرم و شکل
به صورت تخت و گنبدی	خط آسمان		
مستطیلی	فرم ایوان		
	فرم حیاط مرکزی		
مقارن	نما	هندسه	مصالح و جزئیات
نامقارن	پلان		
گچ - چوب - خشت - کاهگل - آجر - رنگ - کاشی	نوع مصالح		
کالبد خارجی: سفید - کرم - قهوه ای	رنگ مصالح		
تزیینات بسیار در اکثر فضاها و سطوح	محل قرارگیری آرایه ها		

نتایج کمی به دست آمده نیز به صورت بازه حداقل و حداکثر در نظر گرفته شده است. در پایان به کارگیری عملی راهکارهای پیشنهاد شده می‌تواند با رفع اغلب نیازهای ساکنان در اعتلای معماری مسکونی کاشان نقشی محوری ایفا کند.

بحث، بررسی و نتیجه‌گیری

بعد کالبدی مفهوم زمینه‌گرایی از مولفه‌ها و ریز مولفه‌های بسیاری تشکیل شده است که عبارت‌اند از:

* موقعیت بنا (جهت‌گیری بنا، درصد توده و فضا، دید و چشم‌انداز، الگوی توده‌گذاری)

* مقیاس و اندازه (تناسبات نما، تناسبات حیاط، تناسبات در و پنجره، ارتفاع کف تا سقف، ابعاد فضاها، ارتفاع قرنیزها)

* شکل و فرم (فرم در و پنجره، خط آسمان، فرم ایوان، حیاط مرکزی، شکل بام‌ها، نورگیری، هندسه، خط زمین، نمادهای آشنای فرهنگی)

* مصالح و جزئیات (نوع مصالح، رنگ مصالح، ترکیب بندی مصالح، نقوش و آرایه‌ها، محل قرارگیری آرایه‌ها)

* ساماندهی اجزا و عناصر کالبدی (سلسله مراتب فضایی، عرصه بندی فضاها، جبهه قرارگیری فضاها)

با استفاده از این معیارهای ثابت، هر یک از نمونه‌های موردی که از خانه‌های کامل به لحاظ کیفیت و تنوع فضایی به شمار می‌روند؛ مورد ارزیابی و مطالعه قرار گرفتند. هدف اصلی پژوهش حاضر ارائه راهکارهایی جهت شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن معاصر کاشان مبتنی بر زمینه‌گرایی کالبدی است؛ آن چه در جدول شماره ۷ در راستای نیل به هدف پژوهش آمده نتیجه تحلیل هر یک از ردیف‌های جداول ارزیابی کالبدی نمونه‌های موردی است. در مقایسه‌ها تاکید بیشتر بر موارد اشتراک بوده و

جدول شماره ۷: راهکارهای پیشنهادی در راستای شکل‌گیری الگوی کالبدی مسکن معاصر کاشان مبتنی بر زمینه‌گرایی کالبدی

مولفه‌های موثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی	رهنمودهای پیشنهادی برای طراحی
موقعیت بنا	<ul style="list-style-type: none"> - فشردگی مجتمع‌های مسکونی - چرخش ساختمان به سمت شمال شرقی - جنوب غربی جهت قابل استفاده کردن شرق و غرب - قرارگیری بخشی از ساختمان در دل زمین - اختلاط مناسب کاربری‌ها به جهت سازگاری فعالیت‌ها - رفاقت با عناصر چهارگانه آب، باد، نور و گیاه و نه تسلط بر آن
مقیاس و اندازه	<ul style="list-style-type: none"> - طراحی معابر کم عرض جهت سایه اندازی و مقابله با تونل‌گرد و خاک - اختلاف ارتفاع کف حیاط مرکزی با سطح معابر «حداقل ۳,۵ متر و حداکثر ۶ متر» - ارتفاع آزاره‌ها «حداقل ۶۵ سانتی متر و حداکثر ۱/۶ متر» - تقسیمات نما به صورت فرد (سه قسمته، پنج قسمته، هفت قسمته و در مواردی نه قسمته) - رعایت ابعاد فضاها در محدوده حداقل تا حداکثر مساحت با توجه به نتایج ارزیابی‌ها - هشتی (فضای پیش ورودی)، «حداقل پنج متر مربع حداکثر ۲۶ متر مربع» - اتاق دودری و سه دری (اتاق خواب و اتاق مهمان)، «حداقل ۸,۰۵ متر مربع حداکثر ۳۳,۸۲ متر مربع» - اتاق پنج دری (نشیمن)، «حداقل ۱۵,۲ متر مربع حداکثر ۸۵,۵ متر مربع» - تالار (پذیرایی)، «حداقل ۳۱ متر مربع حداکثر ۱۰۶,۲۴ متر مربع» - ایوان (بالکن)، «حداقل ۳۱,۶۸ متر مربع حداکثر ۴۶,۸ متر مربع»
شکل و فرم	<ul style="list-style-type: none"> - حفظ هماهنگی در نماهای شهری - ایجاد مرکزیت در خانه با استفاده از حیاط مرکزی - ارزش دادن به بخش ورودی به عنوان محور شاخص بنا - استفاده از تابش بند به صورت افقی و عمودی - افزایش طول آکابه پنجره‌ها برای حفظ حریم افراد و رعایت مسائل اقلیمی - ارتفاع گرفتن سطح همکف نسبت به کف حیاط - ویژگی‌های نماهای نمونه‌های موردی عبارت‌اند از: رعایت اصل تقارن و تعادل، تقسیمات فرد در نما و وجود ریتم و نظم در تقسیمات نما - خط آسمان در تمامی نمونه‌ها به صورت تخت و منحنی - نما به وسیله آجر قاب بندی شده که بر صلابت و خوانایی نما می‌افزاید و پوشاندن سایر سطوح با اندکی تو رفتگی از قاب آجری با گچ یا خشت - حیاط در نمونه‌ها فضایی است بدون سقف، با کفی آراسته از درخت و آب، در سه پلان مربع، مربع مستطیل و مستطیل و به صورت تخت یا گودال باغچه - نورگیری از سقف جهت پیشگیری از تابش مستقیم آفتاب - استفاده از نمادهای موجود در زمینه و آشنا با حافظه بصری مردم کاشان
مصالح و جزئیات	<ul style="list-style-type: none"> - به کارگیری مصالح بومی نظیر خشت خام، آجر و گل به جهت داشتن ظرفیت حرارتی بالا - رنگ دیواره تمام خانه‌ها کرم قهوه‌ای است و گاهی برای تزیینات رنگ‌هایی نظیر آبی فیروزه‌ای استفاده شده - استفاده از آجر خطایی و گاهی کاشی برای کف پوش فضاها - محل قرارگیری تزیینات در خانه‌های مجلل تمام سطوح و در خانه‌های ساده تر معمولاً سرستون‌ها و قاب بالایی سطوح نما و آزاره‌ها - قسمت شدن شیشه پنجره‌ها برای جلوگیری از تابش مستقیم
سازماندهی اجزا و عناصر کالبدی	<ul style="list-style-type: none"> - توجه به حریم‌ها و رعایت عدم امکان دید مستقیم واحدها به یکدیگر - ارتباط میان فضاهای خصوصی با فضاهای عمومی به وسیله مفصل‌هایی مانند هشتی و راهرو - استفاده از فضاهای نیمه باز مانند رواق و ساباط - استفاده از جعبه پله‌های نیمه باز و راهروهایی در ارتفاع به طرف حیاط برای اتصال واحدها - انعطاف پذیری فضاها و شکل‌گیری فضاهای چند عملکردی - امکان نورگیری و تهویه مناسب فضاهای زیرزمینی - ایجاد تو رفتگی در فضای پیش ورودی‌ها - استفاده از مهتابی برای استراحت و خواب در شب‌های خنک فصل گرم - گردش در ورود به واحد با زاویه نود درجه - وجود حوضخانه به عنوان فضایی سرپوشیده ولی نیمه باز جهت ایجاد فضایی مطبوع - قرارگیری ایوان در جبهه جنوبی بنا

فهرست منابع و مراجع

۱. احمدی، فردین، (۱۳۹۶)، «تبیین نقش زمینه‌گرایی کالبدی در طراحی شهری»، *مجله نخبگان علوم و مهندسی*، شماره ۳، تابستان ۹۶.
۲. اکبری، علی اکبر و دیگران، (۱۳۹۶)، «بازشناسی نگرش به زمینه در بناهای ساخته شده میدان مشق تهران در دوره پهلوی اول»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، شماره ۳۰، زمستان ۹۶.
۳. بابایی، سعید و دیگران، (۱۳۹۷)، «زمینه‌گرایی در آثار معماران غیر ایرانی در دوره پهلوی اول»، *دوفصلنامه مطالعات معماری ایران*، شماره ۱۴، پاییز و زمستان ۹۷.
۴. برولین، برنست (۱۳۸۶)، *معماری زمینه‌گرا*، ترجمه راضیه رضازاده، نشر خاک، تهران.
۵. بهمنی، المیرا و دیگران، (۱۳۹۵)، «بررسی شناخت عوامل زمینه‌گرا در کالبد خانه‌ها و بافت سنندج با نگاهی به ویژگی‌های عمارت وکیل‌الملک»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، شماره ۲۶، زمستان ۹۵.
۶. تولایی، نوین، (۱۳۸۰)، «زمینه‌گرایی در شهرسازی»، *نشریه هنرهای زیبا*، شماره ۱۰، زمستان ۸۰.
۷. حاجی قاسمی، کامبیز (۱۳۹۴)، *گنجنامه*. دفتر اول: خانه‌های کاشان، مرکز اسناد و تحقیقات دانشکده معماری و شهرسازی، تهران.
۸. خستوه، مریم و فرح حبیب، (۱۳۹۵)، «رویکرد تحلیلی به تاثیر کالبد شهر بر فرهنگ با تاکید بر بافت شهری مطالعه موردی: شهر قزوین»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، شماره ۲۶، زمستان ۹۵.
۹. شاه تیموری، یلدا و حامد مظاهریان، (۱۳۹۱)، «رهنمودهای طراحی برای ساختارهای جدید در زمینه تاریخی»، *نشریه هنرهای زیبا*، زمستان ۹۱.
۱۰. فرخ یار، حسین (۱۳۹۰)، *صد خانه-صد پلان* (ویژگی‌های معماری خانه‌های قدیمی در اقلیم گرم و خشک)، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کاشان، کاشان.
۱۱. مهدوی نژاد، محمد جواد و پریناز مهدوی مجومرد، (۱۳۹۴)، «ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران»، *فصلنامه شهر ایرانی اسلامی*، شماره ۲۱، پاییز ۹۴.
۱۲. میرمقتدایی، مهتا، (۱۳۸۳)، «معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها»، *نشریه هنرهای زیبا*، شماره ۱۹، پاییز ۸۳.
۱۳. نظری، پژمان، (۱۳۹۳)، «تأثیر معیارهای معماری زمینه‌گرا در کالبد بنا»، *کنگره بین‌المللی افق‌های جدید در معماری و شهرسازی*، تهران.
۱۴. هاشم پور، پرینسا، (۱۳۹۷)، «کاربست رویکرد زمینه‌گرایی در بازآفرینی بافت‌های تاریخی»، *دوفصلنامه معماری و شهر پایدار*، شماره ۱، بهار و تابستان ۹۷.

